

Fetischism

2020-07-19

Aktuell utgåva finns alltid på <http://fetischism.info>

Bakgrund	2
Kort sammanfattning av fetischism	2
Grunden	2
Fetischistiska praktiker, handlingar och uttryck.....	3
Behållning.....	4
Gemenskap och sociala aktiviteter	6
Estetik och attraktion	7
Älska	8
Vilka är fetischister?	9
Identitet	9
Komma ut.....	10
Sexuell läggning	10
Fetischism i lös bemärkelse.....	11
Erasure.....	12
Kort historik.....	13
Ordlista	15
Noter.....	17

Bakgrund

Fetischism är en sexualitet som genom historien blivit skildrad på ett styvmoderligt sätt i utifrånperspektiv – selektivt, stereotyp och heteronormativt. När vi på 2000-talet inte längre diskvalificerar sexualiteter som skiljer sig från det vanligaste är det viktigt att det finns tillgång information om fetischism där ämnet kan omtalas på samma premisser som vi kan tala om andra sexualiteter, på ett nyanserat sätt som tar hänsyn till gruppens mångfacettering. Denna skrift utgår från gruppen fetischister, avseendes personer som har en fetichistisk sexualitet i sexologisk bemärkelse. Hos dessa finns ofta en upplevelse, en erfarenhet och en situation som förtjänar att erkännas, att känna stolthet för, att kunna diskuteras och därmed även att kunna arbetas för på ett sexualpolitiskt plan. Det är syftet med denna skrift.

När sexualitet omtalas används ofta ett par grundläggande begrepp; *praktiker*, *identiteter* och *preferenser*. Preferens eller *orientering* åsyftar vad en persons känslor, fantasier och begär riktas mot – exempelvis hur personer av ett visst kön kan framstå som sexuella och attraktiva. Praktiker är de handlingar som en person föredrar att utföra för att uppleva sin sexualitet, exempelvis att smeka, kyssa, beröra, binda, gnida, krama, vara nära. Identiteter är hur personer förstår sig själva och vad de kallar sig. I många länder, däribland Sverige, har begreppen orientering och preferens historiskt använts relativt synonymt. I amerikansk tradition kan begreppet orientering benämnas en preferens som är grundläggande för en person.ⁱ

Kort sammanfattning av fetischism

Fetischism är en sexualitet som kännetecknas av *fetischeringen*: Att någon sak, något annat än kön, tillskrivs känslor, fantasier och begär. En *fetichist* är en person som har förmåga att uppleva känslorna, fantasierna och begären. Den sak som ges ett sexualitetsfokus, *fetischen*, kan vara ett material, en substans, ett klädesplagg eller en annan tingest som går att ta på, en kroppsdel som inte traditionellt förknippas med sexualitet eller en mer abstrakt företeelse. Eftersom var sak kan upplevas på sitt sätt kan fetischism ta väldigt många olika uttrycksformer. Fetischism kan ha att göra med bl.a. sexuell praktik, attraktion, sensualism, personlighetsuttryck och identitet i olika grader för olika personer.

Grunden

Centralt i fetischismen är *fetischeringen*; hur kärleken till en specifik sak gör att den "lyfts" från att bara vara en sak med rent materiella egenskaperⁱⁱ till att för den individuella fetichisten

förknippas med känslor, fantasier och begär. Ifrån detta, hur saken i fråga upplevs som något ”högre”, som ett nästintill magiskt föremål för dyrkan, har sexualiteten fått sitt namn.

En *fetisch* är en sak, något annat än kön, som någon fetischerar. Det betyder att det inte finns några saker som alltid är fetisch i sig själva. För de flesta som äger ett par gummistövlar är dessa inget mer än bara ett par gummistövlar. Först när en gummistövelfetischist upplever en passionerad relation till dem – fetischerar dem – övergår de till att bli dennes fetisch. Likaså finns det inte några praktiker som alltid är fetischistiska i sig själva. Många har på sig stickade tröjor utan att bärandet av en sådan tröja behöver vara ett utlopp för en fetischistisk sexualitet. Först när en person som fetischerar stickade tröjor väljer att ta på sig en sådan tröja för att uppleva sin fetisch blir bärandet av tröjan en fetischistisk praktik för just den personen. I många sexliv används olika redskap såsom sexleksaker och hjälpmedel; dessa är ofta *verktyg* för att njuta av det som utgör ett fokus för deras sexualitet, snarare än att redskapen själva utgör ett fokus för sexualiteten (fetischeras). Det krävs att en person fetischerar en sak för att den ska vara en fetisch.

Fetischismbegreppets upphovsman Alfred Binet (1857 – 1911) kallade kärleken till materiella ting för *plastisk kärlek*. Dit hör de vanliga fetischgrupperna klädesplagg (såsom skor och korsetter), material (såsom läder och gummi), substanser (såsom blod och gyttja) samt objekt (såsom ballonger och stenar). Att tillskriva känslor, fantasier och begär till specifika kroppsdelar som inte förknippas med traditionell sexualitet (könad kropp) såsom hår, händer och fötter kallas *partialism*. Andra fenomen som kan fetischeras är färger, former, händelser och andra mer abstrakta företeelser. Levande väsen är inte saker och hör därför inte till fetischismens område.ⁱⁱⁱ

Äldre psykologi omtalade mestadels strikt sexuella aspekter av fetischism eftersom diskursen var avgränsad till utomståendes observationer av sexuella beteenderesponser, vilket det kan hittas spår av i litteratur än idag.^{iv} Modernare skildringar utgår från de egna upplevelserna och belyser fler aspekter som sensualism, attraktion, identitet, allmänna välbefinnanden och personlighetsuttryck.

Fetischistiska praktiker, handlingar och uttryck

Vilka slags handlingar som praktiserande av en fetisch innebär beror på vad det är för någon fetisch, vad som går att göra med saken i fråga. Eftersom det finns fetischister som har passionerade relationer till vitt skilda saker så kan praktiserande av en fetisch också innebära vitt skilda handlingar. Praktiserandet kan handla om att använda saken till vad den vanligtvis används till, att rollspela eller leka kring den, att omge sig med den, att vara nära den, att hantera

den, att iklä sig den, att manipulera den, eller att uppleva den på andra sätt. Kanske kan det även upplevas som behagligt och stämningshöjande att fetisken bara finns med i bakgrunden på ett passivt sätt. Att praktisera en fetisch kan även kallas att *leva ut*, *utöva* eller *uttrycka* den. Vissa fetischer går lätt att praktisera, såsom att ha på sig spandexplagg, medans andra kan vara svårare att praktisera i offentligheten, såsom att ha på sig uppblåsbara dräkter. När en fetischist klär sig i sin fetisch kan man säga att denne *klär upp* sig, *klär om* eller så kan man använda något engelskt låneuttryck som att *geara upp* eller *kitta upp*. Att säga att någon *klär ut sig* brukar inte vara uppskattat eftersom det antyder maskerad.

Hur ofta och i vilka sammanhang en fetischist uttrycker sin fetisch varierar, beroende på sammanhang och personlighet. Vissa lever bara ut sin fetisch hemma, i avskildhet eller med en partner (eller flera) någon gång ibland. För vissa är utövandet något som bara känns bra i en viss miljö eller med vissa personer, medans andra lever ut sin fetisch i vardagen. Att leva med sin fetisch brukar ibland kallas 24/7 ("tjugofyra-sju") vilket betyder att det pågår 24 timmar om dygnet 7 dagar i veckan. Det kan jämföras med hur många för jämnan klär sig så att deras identitet uttrycks.

Behållning

Att utöva sin fetisch kan ge olika typer av behållningar, exempelvis:

- *Ett allmänt välbehag*: Kanske att likna vid hur någon kommer hem efter en lång arbetsdag, äntligen får ta av den obekväma kostymen och kan slappna av i ett varmt bad. Kanske upplevs det energigivande, närvaroskapande, förlösande, samlande, lyckoskapande; en harmoni eller ett rus.
- *Sexuell upphetsning och sexuell tillfredsställelse*: Upplevelsen att utövande av fetisken är eggande, tändande, ger sexuell tillfredsställelse och kanske orgasm.
- *Estetik, sensualism och romantik*: En upplevelse av att fetisikuttrycket ger estetik, attraktion, ett romantiskt skimmer, en upplevelse av skönhet, något sensuellt.
- *Identitetsbetonat välbefinnande*: En upplevelse av att uttrycka "ens sanna jag", av att vara i samklang med en inre övertygelse, av att utövande tillhandahåller en viktig pusselbit av ens person.

Olika fetischister upplever olika mycket av dessa välbefinnanden. För någon kan det primära vara att närvaron av en fetisch ger en behållning i sexuella situationer. För en annan kan det primära vara att uppleva ett mer allmänt välbehag på ett psykologiskt plan såsom att känna sig stark. En tredje kan uppleva en kombination.

Även om en fetischist har förmåga att med sin fetisch uppleva olika typer av välbefinnande behöver det inte vara samma sorters välbefinnande som ges hela tiden. Vid ett tillfälle, såsom om något är jobbigt, kanske fetischen mest ger en trygghet och en styrka. Vid ett annat tillfälle, som på en fest, kanske fetischen får utövaren att känna sig extra snygg och vacker. Vid andra tillfällen, som tillsammans med någon partner när allt känns rätt, kanske fetischen ger en sexuell kick.

Under ytan är inte en fetischists upplevelser särskilt annorlunda från personer som har andra sexualiteter. Biokemiskt kan kärleksupplevelser ses som tätt förbundna med signalsubstanser: Dopamin, känslan av euforisk lycka. Oxytocin, välbehaget som ges vid kroppskontakt, förälskelse eller när en kärlekspartner är närvarande. Endorfin, den morfinliknande belöningssubstanten som kan ge ett rus och en njutningsfull dimmighet. Dessa kan en fetischist uppleva, precis som vemsomhelst med en annan sexualitet. Eller mindre kliniskt uttryckt: Längtanspirret i magen, det sköna i att vara med fetischen som kan kännas som att få en stor kärleksfull kram, den glada harmonin av att ha det fina närvarande, vid rätta tillfällen det sexuella i beröring och det euforiska i orgasmen.

Om en fetisch är en sak som utövaren kan välja att ha med sig blir denne ganska fri att själv bestämma vilken slags upplevelse hen vill ha. Ibland kanske hen är på humör för något lugnt och mysigt, ibland för något mer fysiskt och passionerat. Om fetischen är något som går att iklä sig går det att genom att variera iklädnaden styra vilken behållning den ska ge. Likaså går det att i sociala fetichsammanhang välja hur en vill framställa sig; att göra sig extra sexig kan handla om något så enkelt som att uttrycka mer av fetischen. På så sätt kan fetichuttryck ses som att de ger individen mer makt över sin situation, än när skönhet och attraktion uteslutande utgår från utseendemässiga faktorer.

För omvärlden kan fetischistiska praktiker framstå som begripligt sexuella, framstå som tänjandes på sexualitetsgränser eller inte framstå som begripligt sexuella alls. Genom att bara se på en viss praktik går det inte att med säkerhet sluta sig till vilken sexualitet det är ett uttryck för, inte heller vad den ger för behållning för utövaren. Exempelvis:

- *Två personer med skägg hånglar med varandra.* Att hångla brukar uppfattas som att det har en sexuell grund. Just detta kan uppfattas som ett uttryck för en konventionell samkönad attraktion. Men det kan även vara så att det är ett uttryck för skäggfetischism.
- *En person har på sig läderkläder.* Läderkläder porträtteras i populärkultur som något som tänjer på sexualitetsgränser. Är personen en läderfetischist kan detta vara en fetischistisk praktik som kan ge olika behållningar. Men det kan även hända att handlingen är utförd

av en ickefetischist; kanske för att visa sig moderiktig, för att det är arbetskläder, för att framstå som sexuellt provokativ, för att det är en del av ett rollspel, för att visa kulturell tillhörighet eller av någon annan anledning.

- *En person har på sig en stickad tröja.* Detta brukar tolkas som något vardagligt, ickesexuellt. För en person som fetischerar stickade kläder kan det vara ett uttryck för sexualiteten.

Människor kan ha förmågan att uttrycka aspekter av sin sexualitet även om de inte utövar sex, t.ex. när någon klär upp sig inför ett krogbesök och lägger manken till för att framstå som sexig och därigenom känner sig stark och laddad. En del utövare av tantra hävdar att de blir energirika i många delar av tillvaron genom att hantera sin sexualitet på särskilda sätt. Det liknar hur vissa fetischister beskriver att de får förmågan att kunna vara en mer energisk varelse av att utöva sin fetisch, även om det inte behöver finnas något sexuellt fokus för utövandet. När det inte går att kategorisera en passion för någon sak som antingen sexuell eller ickesexuell, när utövandet blir så mycket mer än en sängkamarakt, kan fetischism vara ett verktyg för att visa att traditionella föreställningar om sexualitet kan vara otillräckliga. Äldre skildringar av fetischism har resulterat i en smal stereotyp som nästan enbart berört dess sexuella dimensioner, då äldre tiders överhet som hade makt att definiera grupper enbart betraktade minoriteter i termer av sexuella avvikanden som är lättobserverbara "utifrån" och inte brydde sig nämnvärt om andra perspektiv.

Gemenskap och sociala aktiviteter

För vissa är ens fetisch något helt privat utan att det finns någon önskan om att dela utövandet med andra. Kanske det t.o.m. föredras att hålla det helt i fantasin, utan förverkligande alls. För andra kan det vara något socialt, något att umgås kring.

Social gemenskap kan vara viktig för bekräftelse, självacceptans och för att känna sig bejakad och speglad av andra på ett konstruktivt sätt. Det kan vara identitetsstärkande och ge möjlighet att hitta partner(s) och vänner, ge möjlighet till öppenhet, stolthet och personlig utveckling. Gemenskap med andra fetischister kan ta sig uttryck i föreningar, webbgemenskaper, kollektivboenden, fester, festivaler, pub- och fikaträffar, gemensamt skapande och andra sammankomster. Eftersom olika fetischister fetischerar olika saker och har vitt skilda praktiker, är fetischister socialt uppdelade i många subkulturer som är centrerade kring respektive fetisch – var och en som kan ha egna traditioner, normer och ideal kring praktiker och självförståelser. Många söker sig till de storstäder i västvärlden som ger tillfällen att hitta social gemenskap, umgänge och utlevnad tillsammans med likasinnade.

Att ha tillverknings- eller pysselsammankomster där man umgås, ger varandra tips och uppmuntran är ett sätt att vara fetischsocial på. Fetischister kan lägga ner mycket arbete på sina fetischer så att det nästan blir som en hobby; att vårda, lära sig, samla, tillverka, arbeta fram utstuderade uttryck och konnässöra i dess detaljer. Det är ju trots allt ofta en stor passion som kan vara glädjefylld att ägna tid åt på många sätt. Ett bra sätt att connecta med en fetischist är att kika in i just "hobbyverksamheten". Vilka sorter eller saker har hen? Har hen någon samling? Vad tycker hen bäst om och varför? Inte sällan möts sådant med glädje och det skapas en genuinare kontakt än om samtalet skulle handlat om väder och vind. Om det känns kul kanske nästa steg kan vara att se hur man pysslar eller att själv prova på något kring fetischen.

När det gäller att leka så uppfattas det ofta som roligt att tillsammans göra sådant som låter en få *mer* av fetischen eller gör fetischen mer påtaglig och som lägger mer fokus på den. Exempel:

- *Gips* har egenskapen att det är tjockt, stelt, rörelsehindrande, men ändå omvårdande. Du som älskar gips kanske anspelar på dessa egenskaper genom att gipsa in dig med extra många lager gipsbinda, varpå upplevelsen av gipset dras till sin spets. Kanske detta kan iscensättas inom ramen för ett fiktivt doktorsbesök? Låt vänner rita hjärtan och hälsningar på gipset med kulörta pennor!
- *Regnkläder* har egenskapen att de är täta, en barriär mellan vått och torrt, rent och smutsigt. Aktiviteter som kan anspela på dessa är att klä upp sig i regnkläder och antingen ta en promenad i hällregn, picknicken vid vattenspridaren om det är soligt eller passa på att med vadarstövlar gå genom de där riktigt leriga delarna av skogen.
- *Läder* kan ses som grovt, djuriskt, rejält. Aktiviteter kan kopplas till exempelvis "grova tag", motorcykelåkning med helkroppsläderställ och tunga arbeten som kräver slittåliga kläder.

Estetik och attraktion

Likt andra sexualiteter kan fetischism medföra en estetisk dimension, en attraktion till personer som matchar ens sexuella orientering, en önskan om kärleksförhållande och att uppleva gemensamt sex.

För en fetischist kan sexualiteten vara en komponent i hur man i vardagen uppmärksammar, estetiskt associerar och lägger märke till saker. Många har mentalt "med sig" sin fetischism i vardagen så pass att den får individen att reflektera över hur vardagsfenomen relaterar till fetichismen – Exempelvis tänker på hur saker kan framstå som tilltalande om de påminner om fetischen eller hur det vore om människor de möter skulle uttrycka föremålet för begäret. Sådana

”estetiska glasögon” som världen ses igenom ges av alla sexualiteter som en följd av att föremålet för sexualiteten tillskrivs känslor, fantasier och begär.

Att se manifesteringen av fetischen som skönhet, som kanske något av det allra vackraste och mest känslolinducande, ger estetiska referensramar som kan förlängas till attraktion. Det är vanligt att fetischister, liksom personer med andra sexualiteter, söker en partner som på något sätt matchar den sexuella orienteringen. Gödd av sexualitetens starka källor till känslor kanske en romantisk glöd tar sig uttryck i en första kyss, en försiktig handhållning, blickar som möts, leende ögon, ett rusande hjärta, en tid som stannar.

Älska

Hur man älskar som bäst har nog alla olika åsikter om. Hur det bästa fetischsexet ser ut och vilka handlingar som utgör sexet kan te sig på olika sätt. Ofta handlar det om att i ett sexuellt sammanhang tillsammans njuta av en fetisch och att dra dess praktik till sin spets. En fetischist kan tycka att det är skönt att ha någon slags sex i, på, med eller iförd fetischen. För någon kanske det handlar om att ha mer traditionellt omslutande sex med en partner samtidigt som båda är iklädda gummikläder. För en annan kanske det sexuella ligger i en fetischpraktik som inte liknar en traditionell sexakt så mycket, som t.ex. att uppleva känslan av att trampa i gytta. Om fetischen är något som två (eller fler) kan iklä sig kan det kännas skönt att tillsammans smeka varandras fetischer. Lust kan yttra sig som viljan att ha mer av fetischen, eller göra fetischen extra påtaglig.

Beroende på hur stark och hur fristående den sexuella inriktningen mot fetischen är, kan uppfattningen om vad som är önskvärd sex variera. För vissa kan det vara spännande att ibland ha fetischen med vid intima stunder med en partner. Andra kan känna att njutandet av en fetisch tillsammans med en partner är centralt för sex. Somliga kan ha tillfredsställande sex med sin fetisch utan inblandning av andra mänskliga partners.

För många känns det stort att uppleva det tillstånd av dimmig hängivelse som kallas *fetish space* (kan även kallas *spacea*) tillsammans med någon annan, där man gemensamt går in i en extas i upplevelsen av den gemensamma fetischen. I en del sessioner (perioder under vilken en utövar sin fetisch) kan en fetischist uppnå något som kallas *frenzy* eller *fetish frenzy*. Det är ett nästan transliknande tillstånd av euforisk hängiven iver som ofta upplevs som en av höjdpunkterna med utövandet. För vissa fetischister handlar utövande om orgasm, medan vissa talar om ”mental orgasm” som målet med fetischsex och menar att fenomenet som förknippas med traditionellt sexklimax och tillfredsställelse, såsom utlösning, inte behöver ha med saken att göra. En av de

positiva delarna av fetischsex är att det ofta är säkrare sex när fokus inte ligger lika mycket på omslutande/penetration.

Vilka är fetischister?

Fetischister kan vara kvinnor, män, ickebinära, cis- och transpersoner av alla åldrar och nationaliteter. Man kan inte se på någon att denne är fetischist. Det går inte att svara på varför någon blir fetischist, lika lite som det går att svara på varför en person blir heterosexuell eller homosexuell. Äldre tiders läkare ville gärna se sådant som inte majoriteten ägnar sig åt som något som uppkommit på grund av en viss händelse som ska ifrågasättas och förklaras. Det finns inget stöd för att fetischism är något som uppkommer på grund av en händelse, precis som det inte finns stöd för att det är någon särskild händelse som gör en person homosexuell eller högerhänt. Visst är många fetischier producerade av det moderna samhället och kommer inte direkt från "naturen" men det finns inget som motsäger att själva *förmågan* att kunna utveckla och njuta av fetischistiska upplevelser är en del av allmänmänsklig natur.

Identitet

En persons sexualitet kan ha flera fokus, exempelvis kan den kännetecknas av passion för något kön och för någon sak på samma gång. Beroende på hur betydelsefull den fetischistiska preferensen är för en person och hur den förhåller sig till eventuella övriga sexualitetsfokus, kan den uppfattas som mer eller mindre grundläggande för identiteten. Även politiska, sociala och kulturella situationer kan påverka individer till att tillskriva sina sexualitetsfokus olika betydelse. Hur en person förstår sin egen unika sexualitet och vad denne därmed kallar sig, identiteten, är upp till denne själv.

Det går att använda ett prefix till ordet fetischist för att tydliggöra vad som är ens fetisch; om exempelvis passion ges av läder kan en kalla sig läderfetischist. Vissa upplever att det behövs fler än ett ord för att beskriva deras tillhörighet. Exempelvis kan det hända att den eller det som är fokus för en persons sexuella attraktion inte behöver vara detsamma som personen attraheras till romantiskt. Detta kallas på engelska *varioriented sexuality*. Lika bra som att det går att anamma en enda identitet, såsom fetischist eller bisexuell, går det att anamma en kombination, exempelvis panromantisk demisexuell plastfetischist.

Komma ut

Om man känner att ens sexualitet är en del av ens personlighet kan det kännas befriande att *komma ut*; att berätta om eller på andra sätt stå upp för att vara fetischist. Anledningar till att komma ut kan vara att det känns bra att bli speglad som hurdan en är, att förekomma rykten, att öppna upp för att leva som en vill och att kunna slappna av i att inte behöva ha hemligheter. Att komma ut kan vara en utmaning för fetischister, eftersom omgivningen ofta har bristande kunskap om vad fetischism innebär. Ett par tips inför att komma ut är:

- Ta det stegvis. Börja med att berätta för de du litar mest på. Detta gör att du får träning och kan få stöd av dessa inför när du senare berättar för andra.
- Du kan öppna upp för att berätta genom att ha på dig någon symbol, till exempel en regnbågsflagga som symboliserar mångfald. Om någon frågar om den så kan du berätta.
- Sättet du berättar på kommer antagligen påverka hur det tas emot. Se därför till att du lägger fram det enkelt, som något självklart. Använd positivt laddade ord och tala på ett sätt som att du förväntar dig positiva reaktioner.
- Var beredd på att du kan få frågor. Ha gärna någon bra länk beredd, där det går att läsa mer för den som önskar.

Sexuell läggning

Språkbruket kring könsinriktade sexualiteter är rikt, med flera specifika ord som synliggör vilken betydelse som en sexuell inriktning har för en person: För en man som attraheras av flera kön finns bl.a. begreppen *man-som-har-sex-med-män*, *bi-curious* och *bisexuell* beroende på hur situationen ser ut. Språkbruket kring fetischism är inte lika nyanserat och säger i sig inget om vilken betydelse som fetischismen har för en individ. Därav inbegriper fetischism flera olika situationer.

Fetischism kan i varierande grad genomsyra olika aspekter av en persons sexualitet; önsknningar, känslor, praktiker, attraktion, partnerval, självförståelse, identitet, etcetera. Vissa kan känna att fetischismen är ett komplement till sexualiteten utan att fetischismen i sig uppfattas som dominerande. Andra kan uppleva att fetischismen i högre grad är grundläggande för sexualitet och leverne, något ofta närvarande i tankar och fantasier, vilket kan medföra större avsteg från de normer som dikterar hur vi förväntas leva.

En stor del fetischister har haft fetischistiska tankar och känt en passion inför sin fetisch så länge de kan minnas, många sedan innan 10 års ålder. Hos dessa personer är berättelserna om utveckling, självförståelse och normskav ofta liknande. Studier visar att en fetischistisk preferens,

att känna passion för någon sak, inte sällan är något beständigt, stabilt, uppkommet i tidig ålder och som inte är resultatet av något aktivt val. Den moderna och etablerade hållningen gällandes alla sexuella orienteringar som kännetecknas av samtycke är att låta dessa ta plats så konstruktivt som möjligt i tillvaron. Det är högst tveksamt om någon av egen vilja kan ändra eller bli av med någon genomgripande sexuell orientering.

Vad som får räknas som *sexuell läggning* är till stor del en språklig och kulturell fråga som beror av makt och kunskap. I Sverige är *praktik-identitet-preferens-regeln* (*PIP-regeln*) vägledande. Den säger att det som kännetecknar en persons sexuella praktik, identitet och preferens är att betrakta som dennes sexuella läggning. Det är även kutym att preferensen (orienteringen) ska vara beständig och grundläggande för personens sexualitet. Detta gör att fetischism kan ha att göra med sexuell läggning, eftersom fetischism i sexologisk bemärkelse avser en preferens, som för vissa är grundläggande och beständig, och som kan ha att göra med en persons sexuella praktik och identitet. Det blir dock en individuell bedömning av vilken/vilka orienteringar som upplevs som fundamentalt genomsyrande och kännetecknande för en persons sexualitet.

På andra ställen i världen kan det räcka med att en sexuell orientering är grundläggande för en person för att den ska ses som dennes sexuella läggning. I västvärlden har det blivit kutym att lägga stor vikt vid vad individen själv identifierar sig som och ser som sin sexuella tillhörighet.

Att tala om sexuell läggning försvåras i Sverige av att svensk juridisk lagstiftning utgår från en heteronormativ och förenklad bild av sexualitet som inte tar hänsyn till några andra preferenser än könspreferenser. Detta resulterar i att endast hetero-, bi- och homosexualitet omnämns som sexuella läggningar. Eftersom lagstiftning är tankenormerande styr detta vad allmänheten uppfattar som giltig sexualitet – exempelvis föreställningen att endast läggningar som är juridiskt sanktionerade är ”riktiga”. Det osynliggör övriga läggningar och skapar ett sätt att tänka och tala om sexualitet där könsattraktion och inget annat framställs som det viktiga.^v

Eftersom fetischism inte ingår i de juridiskt sanktionerade läggningarna är det inte olagligt att diskriminera någon på grund av att denne är fetischist.

Fetischism i lös bemärkelse

Det sexologiska begreppet fetischism kretsar kring den centrala *fetischeringen* – hur någon sak förknippas med känslor, fantasier och begär. Men man kan stöta på att någon slänger sig med ordet ”fetisch” utan att egentligen avse något som har med den specifika sexualiteten fetischism att göra. Istället kan det åsyfta något kulturellt såsom ett mode, en identifikation med sexsubkulturer eller syfta på marginaliserade böjelser i allmänhet. Ett exempel på detta är hur

sexklubbar beskriver sig som "fetisch" och med det endast avser att de är subkulturella och bejakar många sexualitetsuttryck. Ett annat exempel är när porrsajter och erotikbutiker delar upp sortimentet i "vanlig" sex respektive alla "särintressen" som får gå under etiketten "fetisch". Fetischbegreppet används i dessa fall i lös bemärkelse som en yta utan att någon egentlig fetischism i sexologisk betydelse behöver finns därunder.

Om fetischism porträtteras som att det handlar om vadsomhelst, där den enda gemensamma nämnaren är att det råkar vara *ovanligt* just här och nu, medför det att fetischism utmålas som något kulturavhängigt, ett flytande paraplybegrepp utan egentlig kärna, snarare än en specifik sexualitet. Det här sättet att klumpa ihop alla möjliga personer under en fetischism-etikett har genom historien bl.a. homosexuella och transvestiter blivit utsatta för. Det motverkar förståelsen för alla berörda grupper – inräknat de som är fetischister i sexologisk bemärkelse. I sammanhang när man pratar om sexualitet kan det förväntas att de begrepp man använder ska ha en sexologisk innebörd och avse just sexualiteter och inte svepande hopklumpningar. Därför kan det vara bra att avhålla sig från att tillgripa ordet fetischism som ett samlingsbegrepp för alla möjliga fenomen.

Erasure

Om man porträtterar fetischism som något flytande som innefattar allt möjligt så döljer man den sexuella minoritet som verkligen är fetischister i sexologisk bemärkelse; man bidrar till att sudda ut den gruppen och deras situation från det allmänna medvetandet. Att implicit förneka gruppen fetischister kan kallas *erasure* eller *fetischism-erasure*, efter det engelska begreppet "erase" som betyder "sudda ut". I ett läge där allmänheten har låg kunskap om fetischism kan erasure vara ett reellt problem. Exempel på hur erasure kan förekomma i vardagligt tal är:

- "*Alla har ju någon fetisch om man bara tänker efter*" – Detta uttalande likställer fetischism med attraktions- och tändningsmönster i allmänhet. Med det här resonemanget blir nästan alla till fetischister och begreppet töms på betydelse.
- "*Min fetisch är min pojkväsns kropp*" – Att känna passion för könade kroppar hör till vanlig hetero-/bi-/homosexualitet. Med påståendet blir alla som har en könsattraktion till fetischister, därmed görs fetischism till inget särskilt.

Fetischism-erasure togförs inte sällan av bl.a. kommersiella krafter och sammanhang som är influerade av erotikbranschen. Dessa kan ha egenintresse av att sexualiteten fetischism kan utmålas som något lagom exotiskt som alla kan prova på för att "take a walk on the wild side" utan att man egentligen behöver ha en fetischistisk sexualitet alls. Exempel:

- Schampomärket *"Fetish"* och intimhårtrimmern *"Fetish fantasy sexy hårtrimmer"* – När fetischism snarast används som ett varumärke för att sälja alla möjliga produkter till vem som helst blir begreppsannekteringen tydlig.
- *"På vår klubb får alla komma in, men man måste vara fetisch genom att klä sig i lack- och läderkläder"* – Detta reducerar sexualiteten fetischism till en klädstil och tömmer begreppet på egentlig mening. Faktum är att fetischister som grupp inte anammar något gemensamt mode, de fetischerar inte samma saker och vad som kan vara en fetisch är inte heller begränsat till en viss uppsättning kläder. Över lag kan det vara bra att vara försiktig med att klä ut sig till stereotyper av minoriteter.

Att ta en marginaliserad grupp i besittning och torgföra eller använda den på sätt som inte utgår från gruppen kan kallas *appropriering*.

Kort historik

Språkhistoriskt kommer ordet fetisch från franskans *fétiche* som stammar från portugisiskans *feitiço* som betyder förtrollning. Detta härrör i sin tur från latinets *facticius* som betyder konstgjord och *facere* som betyder att göra. Ursprungligen beskrev ordet ett objekt som troddes ha magiska krafter över andra, sedermera ett objekt som givits ett alldeles särskilt värde. Detta kom att spinnas vidare på i två grenar: Karl Marx talade i sina ekonomiska teorier om "varufetischism" där ordet fetischism tagits till i nedsättande syfte (ungefär "den irrationella besattheten av att handla") men den idag etablerade betydelsen som denna skrift handlar om fick liv av den franske psykologen, advokaten och hypnotisören Alfred Binet (1857 – 1911).

1800-talet var en tid då onani, nakenhet och andra saker som vi idag kan se som självklara betraktades som skadligt; inte heller fetischism sågs i positiva termer. Det fanns till och med en diagnos för heterosexualitet då syftet var nöje istället för barnalstring. Det mesta som inte tillhörde dåtidens snäva sexualnorm började kallas *perverst*, ett ord som oftast används nedsättande. Man började anamma en tankediskurs om att avvikanden är resultat av störningar i barndomen. Dåtidens berömde sexualfilosof Sigmund Freud spekulerade om att fetischism nog var resultat av kastrationsångest och rädsla för kvinnliga könsorgan. Fetischism blev en samhällsfara och skildrades så i litteratur och media fram till nutid; i filmer gavs mördare och antagonister sjuka, dysfunktionella och kompulsiva drag samtidigt som de kläddes i gummi och andra fetischattribut.

På 1940- och 1950-talen började man ta de första stegen från det patologiserande synsättet. Avvikelser från den sexuella normen gick då under namnet *parafilier*. Forskaren Alfred Kinsey

blev den första att samla ihop stora underlag av faktiska undersökningar av mänsklig sexuell aktivitet vilket resulterade i ett ifrågasättande av de gamla dogmerna (även om det fortfarande skedde på ett heteronormativt sätt då porträtteringen av giltig sexualitet enbart inkluderade könsattraktion). I modern tid finns det samstämmig forskning som visar att sexualiteter som fetischism inte har någon sådan korrelation med ohälsa att det finns någon anledning att förknippa dem med psykiatriska diagnoser. Diagnosen "homosexualitet" avskaffades 1979 men det dröjde till den 1 januari 2009 innan diagnoserna för fetischism, fetischistisk transvestism och sadomasochism (med flera) ströks från svenska socialstyrelsens diagnosmanual, efter idogt arbete av bl.a. RFSU (Riksförbundet för sexuell upplysning) och RFSL. Dessförinnan hade enskilda fetischister lastats för om de befann sig i en icke-accepterande eller fetischfob miljö och diagnosen hade insinuerat att ju "mer" fetischist en person var, ju mer skulle denne haft andra problem. Sjukdomsstämpeln kunde ges även om personen själv inte led; blotta beteendet kunde räcka för en diagnos. Vid tillfället då fetischism togs bort som diagnos kunde Socialstyrelsen inte svara på varför de sexuella preferenserna fortfarande förekom i diagnosregistret. Kristina Bränd Persson, chef för Socialstyrelsens klassifikationsenhet, sade till Dagens Medicin 2008-08-27 att den enda praktiska effekten av att diagnosen fanns var att det gick att föra statistik över fetischister. Socialstyrelsens generaldirektör Lars-Erik Holm uttalade i samband med ändringen att verket med förändringen ville understryka att bl.a. fetischism "inte är sjukdomar och inte heller är perverst". Men även om diagnosen fetischism tagits bort ur den i Sverige vägledande diagnosmanualen ICD år 2009 så finns sjukdomsförklaringen kvar i andra diagnosmanualer, bl.a. den amerikanska manualen DSM. Trots Socialstyrelsens beslut används även boken DSM som vägledning i svensk sjukvård idag.

Idag finns klubbar och föreningar för fetischister i de större svenska städerna. I och med Internet har möjligheten att hitta likasinnade ökat dramatiskt. Bland andra RFSU och RFSL har gjort uttalanden om att verka för fetischisters situation.

Ordlista

24/7: En term för att beskriva något som pågår hela tiden, dygnet runt, alla dagar i veckan.

Asexualitet: Avsaknad av sexuell attraktion.

Cisperson: En person som identifierar sig med det vid födseln tilldelade könet.

Demisexuell: En person som endast utvecklar sexuell attraktion till någon efter att ha skapat ett starkt känslomässigt band till personen.

Diskurs: Tankeriktning; uttalade underförstådda premisser som ligger till grund för en berättelse eller ett resonemang.

DSM: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, en sjukdomsklassifikationsbok av American Psychiatric Association.

Fetischism/fetischist/etc.: Se avsnitten "Fetischism" och "Fetischer"

Heteronormen: Normer är oskrivna regler, idéer och ideal som kontrollerar hur man förväntas vara, leva och se ut. Heteronormen innebär att det i vårt samhälle finns en massa uttalade regler, föreställningar och förväntningar som begränsar hur och vem man får vara och hur man får uttrycka sig i fråga om kön och sexualitet.

Ickebinär person: En person som identifierar sig som mellan, bortom eller med båda könskategorierna kvinna/man kan kalla sig ickebinär. Ibland används ickebinär som ett paraplybegrepp för olika könsidentiteter som inte följer tvåkönsnormen.

ICD: International Classification of Diseases, en bok som innehåller diagnoskoder som ska användas i vården Sverige.

Parafili: Äldre tiders begrepp för avvikelser från sexuell norm, ett ord med stark sjukdomsprägel.

Pansexuell/panromantisk: Ord för att beskriva sexuell eller romantisk sexualitet som kan vara riktad mot personer av alla slags kön.

Queer: Ett avvisande förhållningssätt till heteronormen. Ett ifrågasättande av dominerande idéer om hur människor ska leva i sexuella- och andra relationer, hur vi ska bilda familj, hur vi ska uttrycka kön osv. Att vara queer kan innebära en önskan att inte behöva definiera sitt kön eller sin sexuella läggning, medan en del använder queer som ett sätt att beskriva sin könsidentitet eller sin sexualitet.

RFSL: Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas, transpersoners och queeras rättigheter.

Webb: <http://www.rfsl.se>

RFSU: Riksförbundet för sexuell upplysning. Webb: <http://www.rfsu.se>

Transperson: En transperson är en person som inte alls eller delvis inte identifierar sig med det kön den har fått tilldelat vid födseln. En person kan också vara transperson som inte följer rådande normer för hur en person med ett visst juridiskt kön ska vara, förutsatt att personen själv identifierar sig som transperson.

Noter

ⁱ Ordet "orientering" börjar ersätta ordet "preferens" i Sverige. Det går dock inte alltid att göra raka översättningar av begreppen preferens, orientering och läggning mellan svenska och engelska eftersom dessa har olika innebörder på olika språk.

ⁱⁱ För fördjupning och begreppshistorik finns bl.a. H. Böhme: *Fetishism and Culture* (2014).

ⁱⁱⁱ Ursprungliga skildringar av fetischism porträtterar i huvudsak tangerbara saker som fetischier; en vidare hållning kan inkludera en högre grad av abstraktion och kan innefatta exempelvis företeelser och egenskaper. Avgränsningen är inte entydig utan beror på vad som rimligtvis kan anses vara en "sak" och vilka upplevelser som tydligt kan förstås som att de är en följd av att någon sak har tillskrivits känslor, fantasier och begär.

^{iv} Det finns många olika sexologiska återgivanden av fetischism som beskriver i princip samma sak men på olika sätt; flera återgivanden av fetischism utgår från ett sätt att tala om sexualitet som skapats av äldre tiders sexualdiagnoser: I en sådan patologiserande diskurs separeras fetischism från traditionella sexuella preferenser/orienteringar och skildras istället i anslutning till sexuella uttryck som setts som oönskade, i psykiatriskt anstrukna ord som "beteenden" och med utgångspunkt i utomståendes kliniska observationer. I kontrast till detta har traditionella sexualiteter haft privilegiet att beskrivas icke-patologiserande, med utgångspunkt i individens egen upplevelse, vilket gör att dessa sexualiteter framstår som mer begripliga, relaterbara och giltiga. Diskursskillnaden är viktig att hålla i minnet, så det äldre patologiserande språkbruket inte står i vägen för att tala om ämnet i konventionella moderna sexologiska termer. Den här skriften har som ambition att tala om fetischism på samma premisser som vi kan tala om andra sexualiteter.

^v Föreställningen att vederhäftig sexualitet är liktydigt med könsorientering kan benämnas *könsorienteringsnormen*. Hur de utredningar som legat till grund för nuvarande lagar misslyckats med att ta hänsyn till andra begär än könsorienteringar skildras bl.a. i S. Edenheims avhandling *Begärets lagar: moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi* (2005).